

De definitieve teksteditie: definitief achterhaald?

Bert Van Raemdonck, Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie (KANTL)

SAMENVATTING

Binnen de editiewetenschap bestaan nogal wat verschillende standpunten in verband met de functie en de status van de wetenschappelijke teksteditie. Een steeds terugkerend concept in de formulering van die standpunten is dat van de ‘definitieve editie’, een ideaal dat weliswaar steeds minder vaak wordt nagestreefd, maar dat niettemin ook in de conceptie van zeer recente en vernieuwende editieprojecten nog niet helemaal lijkt te zijn verdwenen. Aan de hand van enkele recente publicaties onderzoek ik met dit artikel welke soort van edities in de plaats van het verouderde ideaal van de ‘definitieve editie’ (kunnen) komen, en waarin deze nieuwe edities dan van de oude verschillen. Ik peil ook naar de haalbaarheid en de wenselijkheid van dergelijke nieuwe editiemodellen binnen de Nederlandstalige editiewetenschap, en concludeer dat enige scepsis wat dat betreft zeker gepast is.

1. INLEIDING

Zoals haar naam al aangeeft, is de *Modern Language Association of America* (MLA) een vereniging van en voor Amerikaanse taal- en literatuurwetenschappers. Haar aanbevelingen, principes en publicaties genieten echter ook in de rest van de wereld een grote bekendheid, invloed en impact. Een gevolg daarvan is dat ook in het Nederlandse taalgebied nogal wat humane wetenschappers in hun publicaties een bibliografisch referentiesysteem hanteren waarnaar kortweg wordt verwezen met de term *MLA Style*. Dat ze dat specifieke verwijzingsstelsel gebruiken, en vooral dat de woorden *MLA Style* als voldoende duidelijk worden beschouwd, zegt veel over de autoriteit die de *MLA* (ook in het Nederlandse taalgebied) geniet.

Onder de *MLA* ressorteert een *Committee on Scholarly Editions* (CSE), dat in 1976 rechtstreeks uit het *Center for Editions of American Authors* (CEAA) voortvloeide. Het *CEAA* werd in 1963 opgericht om tekstedities van Amerikaanse

auteurs in het land van herkomst te coördineren, evalueren en financieren. Een van zijn belangrijke verwezenlijkingen is de publicatie van de zgn. *Guidelines for Editors of Scholarly Editions*, waarvan de laatste versie dateert van 25 september 2007. De eerste zin van die *Guidelines* is wellicht ook de belangrijkste: ‘The scholarly edition’s basic task is to present a reliable text: scholarly editions make clear what they promise and keep their promises.’¹

Deze compacte en kristalheldere omschrijving van wat een wetenschappelijke editie hoort te zijn, lijkt wel de enige editiewetenschappelijke beschouwing die door geen enkele teksttheoreticus of -editeur wordt betwist. Wie zich verdiept in de theorie die tijdens de recente geschiedenis van de editiewetenschap werd gepubliceerd, stoot op een grote waaier aan standpunten, invalshoeken, methodologieën en basisprincipes in verband met de wetenschappelijke teksteditie. Die verschillen in aanpak en conceptie van de wetenschappelijke editie worden veelal bepaald door de klassieke tegenstellingen tussen bepaalde editorische scholen,² maar ook binnen die scholen (en zeker de Angelsaksische) bestaat nogal wat onenigheid over de aard, de functie en het doel van de wetenschappelijke teksteditie.

Markant in deze discussies is het steeds terugkerende concept van de zgn. *definitieve editie*, een ideaal dat nogal wat editiewetenschappers in de vorige eeuw hebben nagestreefd, en waarvan de naweën op een bepaalde manier nog altijd voelbaar zijn. Of ze hun poging om een *definitieve editie* te maken nu expliciet formuleerden (in de theoretische verantwoording van hun werk), of zich veeleer impliciet achter dat ideaal schaarden (door de vurigheid en zelfzekerheid waarmee ze hun methodologie en doelstellingen argumenteerden), beide groepen editeurs streefden naar een compleet volmaakt eindproduct dat niet voor verbetering vatbaar was, en hechtten aan hun werk dus een ondubbelzinnige eeuwigheidswaarde.

In deze tekst onderzoek ik hoe en wanneer het ideaal van de *definitieve editie* in de Angelsaksische editietheorie is gesneuveld, en bespreek ik de invloed van de digitale editiewetenschap op die evolutie. Onder meer in recente publicaties van Peter Shillingsburg en Peter Robinson onderzoek ik ook welk soort edities in de plaats van de *definitieve editie* (kunnen) komen, en waarin deze

---

¹ De *Guidelines* van het CSE zijn online raadpleegbaar via <http://www.mla.org/cse_guidelines> [7 januari 2010].

² Het klassieke voorbeeld is uiteraard de schijnbaar onverenigbare en in elk geval tegenstrijdige standpunten van de Duitse ‘Editionswissenschaft’ versus de ‘copy-text theorie’ in de Anglo-Amerikaanse editietraditie.

nieuwe edities dan wel (of niet) van de oude verschillen. Shillingsburgs *From Gutenberg to Google* (2006) geldt als leidraad voor dit betoog.

2. DE GEVALLEN GOD – FREDSON BOWERS EN DE *DEFINITIVE EDITION*

There was a time when all scholars, textual and literary alike, desired one thing in a text: that it accurately represent what the author wished it to contain. The paradigm was God as author and sacred writ as text. [...] Then God died, followed closely by the author. What had seemed like a cooperative enterprise between textual and literary critics to get the author's words right in order to get the author's meaning right fell first into a division of labor and then into a division of goals. (Shillingsburg, 2006, p. 80-81)

De (verleden) tijd waarnaar Shillingsburg in het begin van bovenstaand citaat verwijst, was de tijd waarin Fredson Bowers zijn bekendste en (vooral op de editiepraktijk van de Verenigde Staten) meest invloedrijke publicaties verschenen, met name de jaren 1950 en 1960. In werken als *Textual and Literary Criticism* (1959) en *Bibliography and Literary Criticism* (1964) omschreef Bowers hoe men een *definitive edition* kon en moest nastreven. De definitieve editie was voor Bowers een kritische editie die gebaseerd was op de zgn. *copy-text methode* die eerder door W.W. Greg was beschreven, o.m. in diens al even invloedrijke publicatie *The Rationale of Copy-Text* (1950). De *copy-text methode* zocht naar de tekst die de auteur zelf 'had willen schrijven', een soort gedroomde oertekst die in zijn transmissieproces gecorrumpeerd was geraakt maar die door een doordacht opererende, knippende en plakkende editeur kon worden hersteld.

Zoals Shillingsburg in de inleiding van *From Gutenberg to Google* opmerkt, worden Angelsaksische bibliografen als R.B. McKerrow, W.W. Greg, Fredson Bowers en G. Thomas Tanselle tegenwoordig vaak in één adem genoemd, 'as if they were interchangeable representatives of a unified and discredited school', terwijl ze in werkelijkheid 'highly individual critical thinkers with sinuous and flexible intellectual principles' waren, 'malleable and adaptable to multiple textual conditions' (Shillingsburg, 2006, p. 9). Bowers en zijn tijdgenoten waren dus niet zo eensgezind als vandaag soms wordt verondersteld, en ook over Bowers' theorie in verband met de *ideal copy* waarnaar een editeur diende te streven, bestaan nog misverstanden. De term heeft immers niet alleen betrekking

op de eclectische, kritische tekst die een editeur volgens Bowers moest produceren (Van Bork, Struik, Verkruijsse & Vis, 2002), maar ook en vooral op ‘een boek met het volledige aantal bladen zoals het na het drukproces in perfecte staat de drukkerij verlaat, inclusief alle blanke bladen die deel uitmaken van een katern en alle cancels en toegevoegde bladen zoals die door de drukker/uitgever bedoeld waren’ (*ibidem*). Dat betekende dat de bibliograaf volgens Bowers zoveel mogelijk exemplaren van een literair werk moest traceren en collationeren, wat veelal een onmogelijk karwei was. Bowers streefde op die manier – en ook door terug te vallen op de originele spelling waarin de geëditeerde werken waren geschreven – echter naar een definitieve editie: ‘A critical old-spelling edition attempts to establish the texts of the literary work concerned and thereby to become a definitive edition.’ (Bowers, 1966, p. 119)

Onder meer als Shakespeare-editeur ondervond Bowers de praktische moeilijkheden van zijn eigen theorie; in verband met het werk van Shakespeare betwijfelde hij zelfs openlijk of een *definitive edition* volgens zijn eigen model wel tijdens zijn eigen leven zou kunnen verschijnen. Toch was hij ervan overtuigd dat zijn werkwijze hem ‘as close as mortal man can come to the original truth’ kon brengen,³ en dat was onmiskenbaar de bedoeling.⁴ Ondanks de vele kritiek bleek Bowers’ idee over de *definitive edition* toch erg invloedrijk, en zelfs editeurs die niet rechtstreeks door Bowers werden geïnspireerd, pretendeerden tot diep in de twintigste eeuw graag dat hun edities over eeuwigheids-waarde beschikten.

3. DE NIEUWE GODEN – *SOCIAL TEXT*, *HYPERTEXT* EN *FLUID TEXT*

The revolution in textual studies that tumbled down the gods of “definitive texts” and of “final authorial intentions” [...] – this textual

---

³ Bowers (1966b). Geciteerd uit Tanselle (1993).

⁴ Bowers’ navolger en biograaf Thomas Tanselle nuanceerde Bowers’ ideaal van de *definitive edition* en beweerde achteraf dat ook Bowers zelf de term vooral om retorische redenen had gebruikt: ‘Those who already understood the nature of critical editing recognized that he was employing “definitive” in a special sense and that the word was rhetorically effective in helping him emphasize the rigor, discipline, and thoroughness of the bibliographical way. They knew, and realized he knew, that no product of critical judgment can ever be definitive. But not everyone knew: some people have been put off by what they regarded as an excessive claim, and others (less critical-minded) have come away believing bibliography and textual criticism to be more definite and factual than they are. In this way a tension sometimes developed, within a single piece, between the charged language of advocacy and the calmer and more precise discourse of the scholarship being advocated.’ (Tanselle, 1993, p. 129)

revolution has erected in the place of tumbled gods the gods of multiplicity, comprehensiveness, and objectivity in new, attractive (mostly electronic) forms. [...] [W]here once there was, or seemed to be, this unified view of the textual scholar's task, there now stands a general agreement that that is NOT the scholar's task. (Shillingsburg, 2006, p. 25-26)

De revolutie uit bovenstaand citaat voltrok zich o.m. onder invloed van theoretici als Jerome McGann, D.F. McKenzie en John Bryant, die in de laatste drie decennia van de twintigste eeuw nieuwe definities, functies en betekenissen aan *tekst* hebben gegeven. Niet toevallig formuleerden ze die inzichten op het moment dat de digitale technologie in opmars kwam.

Jerome McGann introduceerde onder tekstwetenschappers het concept van de tekst als autopoëtisch systeem, een soort partituur die op een immanente manier vanzelf al de muziek in zich draagt, en die door lezers moet worden uitgevoerd: '[T]he reader must execute the score that is at once the book and the reader's world called into being (action) by that very score' (McGann, 2001, p. 211). Belangrijk in het licht van voorliggend artikel is het vervolg van het citaat: 'No text is "data", every text has been marked and parsed. Every text, having thus been played, is henceforth riven with ancient memory, which we may hear, if we try, in a new way' (*ibidem*). Wie een dergelijke opvatting over de aard van een tekst huldigt, kan onmogelijk oordelen dat het doenbaar of wenselijk is om een definitieve editie te creëren.

In het laatste decennium van de vorige eeuw schreef McGann zijn belangrijkste publicaties over de intrinsiek volatiele aard van de tekst. Elke tekst was voor hem per definitie een *hypertekst*, wat hem onvermijdelijk tot een pleidooi voor de zgn. *hypereditie* leidde, een pleidooi dat hij aan de hand van zijn bekende *Rossetti Archive* kracht bijzette.⁵ McGanns theorie kwam allerm minst als een donderslag bij heldere hemel, want heel wat teksttheoretici, editoren en bibliografen hadden voordien al duidelijk gemaakt dat een teksteditie geen definitieve waarde (meer) kon claimen. McGann erkende dat ook:

In the past 20 years or so scholars have all but abandoned the theory of the "definitive edition", although the term still appears from time to time. The Kane-Donaldson theoretical view, that a critical edition is a hypothesis "designed to account for a body of phenomena in the light

---

⁵ <<http://www.rossettiarchive.org/>> [7 januari 2010].

of” our given historical knowledge, must be judged to have gained considerable authority during this period. (McGann, 2001, p. 77)⁶

Objectieve, definitieve edities werden niet langer geambieerd, en de inherente subjectiviteit van eender welke editie werd nu dus erkend. Dat impliceerde dat editeurs *de facto* de permissie kregen om (onder bepaalde voorwaarden) vergissingen te maken. Het is onder meer wat dat betreft dat McGanns theorie over editiewetenschap uniek was, of althans over een belangrijk en baanbrekend karakter bleek te beschikken. McGann schreef namelijk expliciet over de voordelen van een bepaald soort edities die in het licht van verouderde idealen eigenlijk ‘mislukt’ waren, maar die toch mijlpalen voor de editiewetenschap waren, omdat ze op een consequente manier praktisch nastreefden wat hun experimentele theoretische achtergrond voorschreef.

In zijn artikel ‘Editing as a Theoretical Pursuit’, dat dateert van 1997 en als derde hoofdstuk van zijn boek *Radiant Textuality* (2001) is opgenomen, verkennt McGann verscheidene ‘*Horizons of Failure*’, en legt hij uit dat sommige edities (zoals die van Kane-Donaldson) in de eerste plaats waardevol zijn door hun polemische karakter en het feit dat ze intrinsiek heel wat ‘complex and far-reaching arguments’ bevatten, ‘some explicit, many not’ (McGann, 2001, p. 80). McGann verdedigde dat soort ‘editing as a theoretical pursuit’ omdat het soort edities dat eruit voortkwam enerzijds wel degelijk probeerde te voldoen aan de wetenschappelijke basisprincipes van de teksteditie (met name accuraatheid en volkomenheid), maar anderzijds ook nieuwe ontdekkingen nastreefde ‘that stand beyond the purposes of customary scholarly practices’.⁷ (McGann, 2001, p. 79)

McGanns inzichten waren beïnvloed door de zgn. ‘Panizzi lezingen’ van de Nieuw-Zeelandse boekwetenschapper D.F. McKenzie, die zich op zijn beurt had laten inspireren door Roland Barthes en Ferdinand de Saussure. Een van McKenzies grootste verdiensten is dat hij de focus van de bibliografie aanzienlijk heeft uitgebreid door *teksten* niet alleen in boeken en manuscripten te zoeken en te vinden, maar ook in steden, landschappen, film en fotografie. Hij wees in dat verband ook op het feit dat de aandacht van Saussuriaans

---

⁶ McGann verwijst naar de editietheorie en -praktijk van George Kane en E. Talbot Donaldson, en meer specifiek naar hun editie *Piers Plowman: The B Version* (London: Athlone Press, 1975).

⁷ McGann deelde dit standpunt o.m. met John Unsworth, die daarvan blijk gaf in zijn artikel met de veelzeggende titel ‘Documenting the Reinvention of Text: The Importance of Failure’ (Unsworth, 1997).

geïnspireerde en bepaalde structuralistische teksttheoretici was verschoven van geschreven tekststructuren naar gesproken tekststructuren:

This shift in attention away from the study of historical process makes it easy to conclude that we cannot really presume to recover an authorial voice at all, or an intended meaning, from the written or printed records of it. We are left only with synchronic structures, and the conventions which regulate their meaning as we read. It follows, of course, that if the meaning we read is entirely a function of the structural relations within the verbal sign system which constitutes a text, then it is not something in-herent which can be ex-pressed at all. Meaning is not what is meant, but what we now agree to infer. (McKenzie, 1999, p. 33-34)

Net als Steven Mailloux⁸ vestigde McKenzie de aandacht op de rol van de lezer in het begrijpen en beleven van teksten. Zo bracht hij de sociale dimensie van *tekst* op de voorgrond van de analyse en de praktijk van de tekstkritiek. McKenzie stierf echter voordat hij zijn editie van William Congreves werk kon voltooien, waardoor hij zijn eigen theorie van de *social-text edition* niet in de praktijk heeft kunnen brengen. Jerome McGann beschouwde zijn eigen *Rossetti Archive* en vooral zijn theorie over teksten en tekstedities weliswaar als een voortzetting van McKenzies ideeën.

Met zijn metafoor van de *fluid text* zette John Bryant de theoretische lijn van McKenzie en McGann voort:

Simply put, a fluid text is any literary work that exists in more than one version. It is “fluid” because the versions flow from one to another. Truth be told, all works – because of the nature of texts and creativity – are fluid texts. Not only is this fluidity the inherent condition of any written document; it is inherent in the phenomenon of writing itself. That is, writing is fundamentally an arbitrary hence unstable hence variable approximation of thought. (Bryant, 2002, p. 1)

Volgens Bryant was *the fluid text* – het idee dat er van elke tekst meerdere versies bestaan – geen theorie, maar ‘*a fact*’, en om zijn zelfzekerheid te bewijzen, daagde hij andere onderzoekers uit om een tekst te vinden die het tegendeel zou bewijzen.

In verband met het einde van de ‘definitieve editie’ wees Bryant erop dat het niet alleen editeurs zijn die er baat bij hebben om hun edities ‘definitief’ te

---

⁸ Zie o.m. Mailloux (1982).

noemen, maar dat het vaak ook de uitgevers zijn die daar de (marketing-) voordelen van inzien. Door de edities die ze publiceren als ‘definitief’ of ‘ultiem’ te propageren, beantwoorden uitgevers immers op hun beurt aan bepaalde verwachtingen die ook bij nogal wat (zgn. ‘gewone’) lezers zijn blijven bestaan, maar die eigenlijk niet kunnen worden ingelost:

They [= ‘the publishers’] gain the confidence of readers by giving them “genuine articles” – uncluttered “definitive” reading texts – that are not only cheap to produce but fulfill a reader’s false notion and expectations of a single, fixed literary work. (Bryant, 2002, p. 142)

Dat is misschien nog de meest pertinente observatie die over het concept van de *definitieve editie* te maken valt: weinig of geen wetenschappelijk opererende tekstediteurs claimen nog eeuwigheidswaarde over hun werk, maar uitgevers en lezers blijven dat criterium vaak wel nog hanteren om edities respectievelijk aan te prijzen of te beoordelen. De positie tussen die van de uitgever en die van de lezer wordt wat dat betreft overigens ingenomen door de literaire kritiek (en de literaire journalistiek in het algemeen), die nog vaak bij het discours over de *definitieve editie* aansluit. Zo nam journalist Armand Plottier zonder dralen de woorden van uitgever Wouter van Oorschoot in verband met een ‘definitieve editie van [Richard] Minnes poëzie’ in *De Morgen* over (Plottier, 2005), zo schreef Benno Barnard in diezelfde krant over een ‘definitieve editie’ van de poëzie van René Char (Barnard, 2005), en zo noemde *De Standaard* de recente editie van Jos de Haes’ verzamelde gedichten zonder blozen ‘de definitieve editie’ (Anon., 2004).

4. GOD IS OVERAL – *KNOWLEDGE SITES EN DISTRIBUTED EDITIONS*

In spite of a suspicion of widespread techno-enthusiasm, I have confidence and hope in the electronic textual revolution. My hopes are based in part on recent innovations in hardware and software, on the developing capabilities of and the improving appearance of electronic texts, and, more important, on the types of questions that are being asked about texts and about what to do with them. Developments in editorial theory have put in question the whole purpose for editions and the concepts of how editions should take shape and function. Together these elements made real progress possible, I think. (Shillingsburg, 2006, p. 11)

Wat McKenzie en McGann met elkaar gemeen hebben, is dat ze enkele van hun bekendste theoretische teksten hebben geschreven op een moment dat de

digitale technologie wel al aan een sterke opmars bezig was, maar dat het *World Wide Web* op dat moment nog niet bestond, of (wat betreft de latere teksten van McGann) dat het in elk geval nog niet vergelijkbaar was met wat het nu is. Toen McGann zijn ‘Rationale of Hypertext’ schreef, doelde hij bijgevolg niet op een web van hyperlinks naar teksten en afbeeldingen die zich op andere servers in een ander deel van de wereld bevonden, maar op een door de editeur weldoordacht en zorgvuldig aangelegd netwerk van interne doorverwijzingen naar andere plaatsen binnen dezelfde hypereditie. In die zin sloeg zijn idee van ‘the “open” structure of digital hypertexts’ (McGann, 1991, p. 25) in de eerste plaats op de intrinsieke *openheid* van de teksten zelf, en dus niet (of slechts ten dele) op die van de editie. Niettemin is zijn idee van de broeierige en dynamische tekst in erg grote mate tot stand gekomen door de nieuwe mogelijkheden die de elektronische technologie in de late jaren 1980 en vroege jaren 1990 aanleverde. Het is ook deze digitale technologie die ervoor zorgde dat McGann het concept van de *definitive edition* resoluut naar de prullenbak heeft verwezen.

Recente voorstellen van Peter Robinson en Peter Shillingsburg in verband met nieuwe soorten edities liggen duidelijk in het verlengde van wat McGann met zijn hypereditie wilde verwezenlijken, maar – nu we meer dan een decennium verder zijn en het World Wide Web een gigantische explosie heeft gekend – gaan nog een stap verder. Opvallend is dat beiden vertrekken vanuit de vaststelling dat de digitale editiewetenschap in feite (nog) niet de resultaten heeft opgeleverd die in de optimistische en vaak zelfs jubelende artikelen uit de begindagen van het Internet werden voorspeld. Robinson stelt vast dat digitale wetenschappelijke tekstedities in principe superieur zouden moeten zijn ten opzichte van gedrukte edities, ‘both as distribution medium (all that information on a single disc!) and as performance medium (hypertext!)’, maar stelt zich vervolgens de vraag: ‘How could they not succeed?’ (Robinson, *in druk*). Shillingsburg lijkt die vraag enigszins te beantwoorden in zijn kritiek op het feit dat de digitale editiewetenschap – die niet meer in de definitieve editie gelooft – ervoor gezorgd heeft dat editeurs zichzelf meer en meer zijn gaan wegcijferen door *de facto* niet langer edities te maken, maar enkel nog digitale *archieven*, die alle ‘macht’ aan de lezer geven en die dus geen kritische tekst meer publiceren. Volgens Shillingsburg is dat een soort van misplaatste nederigheid waar lezers eigenlijk niet mee gediend zijn: ‘My view is that such editors duck their responsibility to give users a “properly edited” text and erroneously believe that there exist users who wish to do all their own collating and emending and checking of the facts. Such readers exist, if at all, in market-negligible numbers’. (Shillingsburg, 2006, p. 83)

Om aan de tekortkomingen van de momenteel gangbare digitale editiepraktijk tegemoet te komen, hebben Shillingsburg en Robinson elk een eigen voorstel voor een nieuwe soort van edities geformuleerd. Hun respectieve voorstellen zijn echter duidelijk door elkanders publicaties beïnvloed. Terwijl Robinsons plan intussen erg concrete vormen heeft aangenomen, blijft dat van Shillingsburg voorlopig tot een theoretische reflectie beperkt.

Shillingsburg bedacht het concept van de *knowledge sites* als oplossing voor de nog altijd relatieve geslotenheid van de meeste digitale edities. Zo een ‘knowledge site of current and developing scholarship’ moet volgens hem bestaan uit ‘textual archives’ die als een basis dienen ‘for scholarly editions which serve in tandem with every other sort of literary scholarship’. Ze kunnen dienen als ‘pedagogical tools in an environment where each user can choose an entry way, select a congenial set of enabling contextual materials, and emerge with a personalized interactive form of the work (serving the place of the well-marked and dog-eared book), always able to plug back in for more information or different perspectives’. (Shillingsburg, 2006, p. 88)

In de context van dit artikel dient te worden opgemerkt dat Shillingsburg, die de ‘definitive edition’ weliswaar resoluut afwijst, zich toch laat betrappen op een zekere hang naar iets wat het tijdelijke overstijgt, zij het dan dat die ambitie vooral slaat op de ‘knowledge site’ als globaal concept, en niet op de concrete inhoud of invulling ervan. Shillingsburg eindigt zijn omschrijving van hoe zo een ‘knowledge site’ kan worden gecreëerd met de woorden: ‘[T]hen we would have something to crow about. We would also have something to write permanent how-to manuals about’. (Shillingsburg, 2006, p. 91)

Ook het plan van Peter Robinson om *electronic editions for everyone* te maken – waarbij computers met computers ‘praten’, onderling informatie uitwisselen en zo de ene editie aan de andere koppelen doordat die edities elkaar dankzij een gelijkaardige en uniforme codering ‘herkennen’ – doet op een of andere manier uitschijnen dat die edities als praktisch werkmodel een lange tijd kunnen en moeten dienen. Zijn ‘fluid, distributed, co-operative editions’ (Robinson, 2003) moeten er bijvoorbeeld voor zorgen dat wie een digitale editie wil maken, niet meer zowat elke stap van het editieproces zelf zal moeten uitvoeren (zoals dat nu wel nog het geval is):

Up to now, if scholars wished to make a digital edition, they had to do everything, from initial encoding to final publication. In particular, they had to create a publication interface, so readers around the world could read what the scholars had made on their computer. [...] In the

vision here offered, scholars have only to make the individual components of the edition: the transcription of this line in this manuscript; the collation of the various versions of these words in this line; the commentary on this line. These are then placed on servers, and then harvested into each reader's browser. This removes entirely the need for the scholar to provide any kind of interface (though they still might, if they wish). (Robinson, *in druk*)

De *knowledge sites* van Shillingsburg en de *distributed editions* van Robinson hebben een aantal fundamentele karakteristieken met elkaar gemeen. Ten eerste wijzen ze de trend af om louter digitale archieven samen te stellen waarin de lezer (of de 'gebruiker') wel alle mogelijke verschijningsvormen van een bepaalde tekst terugvindt, maar geen kritische editie en dus geen aanwijzingen van de editeur/archivaris in verband met het gebruik van die tekst. Shillingsburg wijst er in dat verband op dat 'the apparently "truly" objective pursuit of the electronic archive with objective high-resolution digitized reproductions of original texts, and hyperlinks to related materials' een al even grote mythe is als het inmiddels zo verguisde oude ideaal van de definitieve tekst, waarvan de voorstanders ook beweerden dat ze er objectiviteit mee nastreefden, maar waarin hun latere tegenstanders vooral het tegendeel hebben vastgesteld. (Shillingsburg, 2006, p. 144)

De nieuwe mythe van het digitale archief als objectief gegeven willen Shillingsburg en Robinson bestrijden – en dat is een tweede overeenkomst tussen hun beider plannen – door *communities* te vormen rond bepaalde teksten, tekstcorpora en tekstedities. Robinson oordeelt dat de digitale editiewetenschap zich daarom moet bedienen van de typische karakteristieken van het zgn. *Web 2.0*, met name de grotendeels spontaan ontwikkelende *social networks* en de interactieve betrokkenheid van internetgebruikers, b.v. om digitale encyclopedias als *Wikipedia* samen te stellen. Robinson hoopt met andere woorden dat editeurs onafhankelijk van elkaar – en eventueel zelfs vanuit een ander werelddeel opererend – al dan niet toevallig een met elkaar verband houdende tekst zouden coderen volgens een bepaald codeerstramien (dat hij al grotendeels heeft ontworpen), dat hun computers dat verband vervolgens zouden vaststellen, en dat er daardoor als vanzelf een *community* van geïnteresseerden rond die twee teksten zou worden gevormd. Dat fenomeen zou ook een oplossing bieden voor het feit dat digitale editeurs hun werk eigenlijk niet meer op hun eentje kunnen (of horen te) doen, terwijl ze daar momenteel vaak nog wel toe veroordeeld blijken. Shillingsburg is wat dat laatste betreft overigens ook duidelijk: een digitale editie maak je niet alleen, er is zelfs een

‘klein dorp’ nodig om het goed te doen: ‘The knowledge site imagined here, constructed modularly and contributed to by “a village” of scholars could never get itself printed as an integral whole, though most of its parts have been or could be printed in smaller units.’ (Shillingsburg, 2006, p. 97)

5. DE NIEUWE GODEN EN DE NEDERLANDSTALIGE EDITIE – OPIUM VOOR HET VOLK?

Wat betekenen deze *knowledge sites* en *distributed editions* nu voor het onderwerp van dit artikel, met name het verdwijnen van de definitieve editie? En wat heeft een editiewetenschapper uit het Nederlandse taalgebied aan de voorstellen die Shillingsburg en Robinson hebben geformuleerd?

Shillingsburg en Robinson pleiten in hun recentste publicaties voor (de terugkeer van) een krachtadiger, meer zelfbewuste editeur. Die editeur moet volgens hen niet alleen het archiefmateriaal in verband met een bepaalde tekst aanbieden, maar ook een eigen kritische versie van die tekst construeren en die versie dan uiteraard grondig verantwoorden. Beiden gaan er, geïnspireerd door de theorie van voorgangers als McKenzie, McGann en Bryant, echter van uit dat die kritische editie in geen geval een definitieve waarde kan hebben. Juist daarom willen ze de geëditteerde tekst (en de editeur die de tekst geconstrueerd heeft) in dialoog laten treden met andere teksten (en andere editeurs), en allebei willen ze dat verwezenlijken door gebruik te maken van de typische eigenschappen die het Internet (met zijn sociale netwerksites, interagerende *communities* en ‘user-controlled’ tools en applicaties) de laatste jaren heeft aangenomen. Zo kennen Shillingsburg en Robinson aan de invloed van andere teksten en andere wetenschappers in feite twee op het eerste gezicht tegenstrijdige, maar uiteindelijk wellicht complementaire gevolgen toe. Enerzijds zorgen die dialogerende teksten, edities en editeurs op het Internet voor een ander en nieuw perspectief op de geëditteerde teksten, waardoor ze dus impliciet de subjectiviteit van die teksten accentueren. Anderzijds werken ze ook corrigerend en aanvullend, en zijn ze in die zin dus objectiverend. De voortdurende interactie tussen edities en wetenschappers die door Robinson en Shillingsburg beoogd wordt, zorgt er dus voor dat de editie aan een permanente *aemulatio* wordt onderworpen. Het ideaal van de definitieve editie is daarmee misschien nog niet opnieuw herboren, maar op een of andere manier wordt het zo toch nog kunstmatig in leven gehouden.

Een neerlandicus kan moeilijk om een paar evidente vragen bij Robinsons en Shillingburgs vooropgestelde modellen heen. Wie bijvoorbeeld, zoals ikzelf, een digitaal corpus en een online publicatie van de correspondentie rond het tijdschrift *Van Nu en Straks* voorbereidt, werkt dus met teksten die (1) brieven zijn, en geen (fictioneel) proza, drama of poëzie; (2) in het Nederlands zijn geschreven, en dus niet in een wereldtaal als het Engels, het Spaans of het Chinees; (3) op internationaal vlak historisch, literair of wetenschappelijk als minder belangrijk worden beschouwd; (4) unieke bronnen zijn, met maar weinig interne of externe varianten; (5) zelfs in het Nederlandse taalgebied niet tot een of andere canon behoren, aangezien er voor brieven eigenlijk niets dergelijks bestaat. Al die factoren samen leiden mij onvermijdelijk tot het besluit dat de *distributed editions* van Robinson helemaal geen 'editions for everyone' zijn.

Robinson bemerkt dat het huidige Internet in staat is om *communities* te doen ontstaan door mensen met een gemeenschappelijke interesse (zoals wetenschappers) samen te brengen en die mensen dan de kans te geven om zelf voor *input* en *content* te zorgen. Robinson hoopt dat hij een dergelijk fenomeen ook in verband met specifieke teksten zal kunnen teweegbrengen, maar het lijkt weinig waarschijnlijk dat een digitaal corpus met *Van Nu en Straks*-brieven op een dergelijk effect zal mogen rekenen.

Een laatste bedenking bij het plan om *distributed editions* te maken, heeft te maken met Robinsons veronderstelling dat digitale editeurs dankzij zijn editiemodel geen *interface* meer voor hun edities zullen hoeven te ontwerpen, wat hen een hoop tijd en geld zou uitsparen. Wie ooit in een digitaal editieproject betrokken is geweest, weet dat het nagenoeg onmogelijk (en eigenlijk ook onwenselijk) is om voor zijn eigen editie de *interface* van een andere editie te gebruiken. Als de ideale *interface* voor één specifieke editie al bestaat, dan is die zeker nog niet ideaal voor eender welke andere editie.

Wat rest, is de consensus die vandaag bij Robinson, Shillingburg en andere (digitale) editeurs lijkt te bestaan over het feit dat grotere digitale editieprojecten moeilijk nog door een enkele editor tot een goed einde kunnen worden gebracht. Intensieve samenwerking tussen filologen, editeurs, codeerspecialisten, programmeurs en ontwikkelaars wordt de even noodzakelijke als inspirerende werkelijkheid voor wie vanaf nu een digitale editie wil voorbereiden.

Ondanks al deze bedenkingen bij de recente ideeën over het vormen van *communities* rond digitale tekstcorpora bestaan er ook voor de editor van

Nederlandstalige bronnen mogelijkheden om het samenwerken aan en het gebruik van een digitaal tekstcorpus te vergroten. Als de editor in kwestie die mogelijkheden ten gronde wil verkennen en benutten, impliceren die mogelijkheden uiteraard een uitbreiding van zijn (niet geringe) takenpakket, wat meteen ook de vaststelling staft dat een digitale teksteditie almaar meer als teamwerk dient te worden opgevat.

Wat dat laatste betreft is de ontwikkeling van eLaborate aan het Huygens Instituut een interessant voorbeeld van een manier om verscheidene partners bij een editieproject te betrekken.⁹ eLaborate is een programma waarmee onderzoekers online (dus via het web) in samenwerking met anderen aan een editie kunnen werken, meer specifiek: teksten kunnen transcriberen en annoteren aan de hand van digitale facsimiles die in het programma geladen zijn. Wat brieven betreft, geldt de editie van de correspondentie van Albert Verwey uit de periode 1880-1895 als een van de pilootprojecten, waaraan onder leiding van Annemarie Kets door verschillende studenten en vrijwilligers wordt gewerkt. Het systeem staat studenten en stagiairs toe om al in een vroeg stadium van het project niet alleen met de brieven zelf te laten kennismaken, maar ook met bepaalde methodologische stappen en beslissingen van de editor. Op die manier wordt nog voor de eigenlijke publicatie van de correspondentie al een soort *community* rond dit specifieke brievenkorpus gevormd, waardoor de kans vergroot dat zich ook nadien nog mensen rond deze correspondentie zullen verzamelen.¹⁰

Een andere *tool* die aan het Huygens Instituut werd ontwikkeld om samenwerking aan eenzelfde digitale editie mogelijk te maken, is EDITOR, een programma waarmee onderzoekers onafhankelijk van elkaar teksten kunnen beschrijven, commentariëren, categoriseren en annoteren.¹¹ Het programma onderscheidt zich van vergelijkbare *tools* doordat het de (wetenschappelijke) gebruikers van een digitale editie mogelijk maakt om meteen de XML-broncode van de editie te annoteren, en dus niet (alleen) haar uiterlijke verschijningsvorm (veelal in HTML).

---

⁹ Sinds februari 2009 is eLaborate aan zijn tweede versie toe. Meer informatie via <<http://www.e-laborate.nl/nl/>> en <http://vlo.e-laborate.nl/nl/over_e_laborate/> [7 januari 2010].

¹⁰ Recent verschenen ook de brieven van Hugo Grotius online online: <<http://grotius.huygens.knaw.nl/years>> [7 januari 2010]. Ook voor de ontwikkeling van die editie heeft eLaborate een rol gespeeld, en verwacht wordt dat deze digitale werkomgeving bij steeds meer projecten van het Huygens Instituut zal worden gebruikt.

¹¹ Zie Boot (2005) en Boot (2009). In de toekomst zal de functionaliteit van EDITOR in eLaborate worden geïntegreerd.

Instrumenten als eLaborate en EDITOR faciliteren de samenwerking tussen editoren en onderzoekers, en kunnen zo dus toch ook voor ons taalgebied een eerste stap betekenen naar het ontstaan van *communities* rond digitale edities. De bruikbaarheid van dergelijke *tools* is weliswaar sterk afhankelijk van de codeertaal die wordt aangewend om aan digitale edities gestalte te geven: als in de vroegste fase van de editieprojecten niet voor een (niet-commerciële) codeertaal wordt geopteerd die de uitwisselbaarheid van digitale wetenschappelijke gegevens mogelijk maakt, dan zal het nut en het gebruik van instrumenten als eLaborate en EDITOR danig slinken. Zowel het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie (in Vlaanderen) als het Huygens Instituut (in Nederland) hebben er daarom al ruime tijd geleden voor gekozen om zich aan te sluiten bij internationale standaarden als XML en TEI,¹² die sinds de lancering van de recentste versie van de *TEI Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange* overigens perfect compatibel zijn.¹³ In verband met het coderen van brieven is de ontwikkeling van DALF, het *Digital Archive of Letters in Flanders*, inmiddels genoegzaam bekend.¹⁴ Deze uitbreiding op de *TEI Guidelines*, waarvan de eerste versie in 2003 door het CTB werd ontwikkeld, wordt in 2010 aan de recentste versie van de *TEI Guidelines* aangepast.

6. CONCLUSIE

De definitieve editie zoals Fredson Bowers ze destijds heeft geconcipieerd, is definitief achterhaald, maar nieuwe goden hebben alweer de plaats van de oude ingenomen. Die nieuwe goden van de editiewetenschap kunnen veelbelovende geloofsbrieven voorleggen, maar enige scepsis blijft aangewezen: ook hun leer kan nooit voor iedereen heiligmakend zijn.

Internationale standaarden voor het coderen van tekstcorpora en de ontwikkeling van *tools* om met de daaruit gegenereerde edities met verscheidene onderzoekers tegelijk aan de slag te gaan, vergroten de kans dat ook in het

---

¹² Over XML (eXtensible Markup Language) en TEI (Text Encoding Initiative), zie <<http://www.tei-c.org/index.xml>> en <<http://www.w3.org/XML/>> [7 januari 2010].

¹³ Bedoeld wordt de aanpassing in november 2007 van de nieuwe versie van de *TEI Guidelines* (de zgn. 'P5') aan de grammatica van XML. De lancering van die nieuwe versie ging gepaard met nog heel wat andere wijzigingen en uitbreidingen. Zie <<http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/>> [7 januari 2010].

¹⁴ Zie Vanhoutte & Van den Branden (2003).

Nederlandse taalgebied meer onderzoekers zich rond een bepaalde editie zullen verzamelen. Die edities kunnen zo naar een hoger niveau worden getild en tot een werkinstrument voor nieuw onderzoek uitgroeien. De paradox die daardoor ontstaat, is dat het ideaal van de definitieve editie (door voortdurend hergebruik en hercreatie) enerzijds duidelijk wordt verworpen, terwijl het anderzijds precies daardoor (en door de permanente ‘verbetering’ en uitbreiding ervan) ook juist steeds dichterbij lijkt te komen.

Literatuur

- [Anon.] (2004). ‘Fokram tegen autowrak.’ *De Standaard*, 9 september 2004.
- Barnard, B. (2005). ‘Dichters van het Avondland (9): René Char. Estheet, mysticus en doodgewone macho.’ *De Morgen*, 5 januari 2005.
- Boot, P. (2005). ‘Advancing digital scholarship using EDITOR.’ *Proceedings of the XVI international conference of the Association for History and Computing*, Amsterdam: KNAW, p. 43-48.
<<http://www.knaw.nl/publicaties/pdf/20051064.pdf>> [7 januari 2010].
- Boot, P. (2009). ‘Digital Edition Annotation using EDITOR.’ In Boot, P., *Mesotext. Digitised Emblems, Modelled Annotations and Humanities Scholarship*. Amsterdam: Pallas Publications – Amsterdam University Press, p. 75-96.
- Van Bork, G.J., Struik, H., Verkruijsse, P.J. & Vis, G.J. (2002). *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*. <http://www.dbnl.org/tekst/bork001lett01/lexicon_010.htm> [7 januari 2010].
- Bowers, F. (1966a). *Textual and Literary Criticism. The Sandars Lectures in Bibliography 1957-1958*. Cambridge: Cambridge University Press. (Eerste publicatie 1959)
- Bowers, F. (1966b). ‘The Method for a Critical Edition.’ In Bowers, F., *On Editing Shakespeare*. Charlottesville: The University Press of Virginia, p. 67-101.
- Bryant, J. (2002). *The Fluid Text. The theory of revision and editing for book and screen*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Mailloux, S. (1982). *Interpretive Conventions: The reader in the Study of American Fiction*. London: Cornell University Press.
- McGann, J. (2001). *Radiant Textuality. Literature after the World Wide Web*. New York: Palgrave.
- McGann, J. (2006). ‘From Text to Work: Digital Tools and the Emergence of the Social Text.’ In *Romanticism on the Net 1996 2006: Celebrating Ten Years of Online Publishing*, 41-42. <<http://www.erudit.org/revue/ron/2006/v/n41-42/013153ar.html>> [7 januari 2010].
- McKenzie, D.F. (1999). *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plottier, A. (2005). ‘Richard Minne. Een roos op zijn arduinen doos.’ *De Morgen*, 1 juni 2005.

- Robinson, P. (in druk). 'Electronic Editions for Everyone.' In McCarty, W. (red.), *Text and genre in reconstruction: Effects of digitization on ideas, behaviours, products & institutions*. Cambridge: Open Book Publishers.
- Robinson, P. (2003). 'Where we are with electronic scholarly editions, and where we want to be.' In Braungart, G., Gendolla, P. & Jannidis, F. (red), *Jahrbuch für Computerphilologie*, 5: 125-146. Also published in *Jahrbuch für Computerphilologie – online*. <<http://computerphilologie.uni-muenchen.de/jg03/robinson.html>>.
- Shillingsburg, P.L. (2006). *From Gutenberg to Google. Electronic Representations of Literary Texts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tanselle, G.T. (1993). *The Life and Work of Fredson Bowers*. Charlottesville: The Bibliographical Society of the University of Virginia. Oorspronkelijk in *Studies in Bibliography*, 46: 1-186. <<http://tinyurl.com/3wc3yc>> [7 januari 2010].
- Unsworth, J. (1997). 'Documenting the Reinvention of Text: The Importance of Failure.' *Journal of Electronic Publishing*, December 1997. <<http://dx.doi.org/10.3998/3336451.0003.201>> [7 januari 2010].
- Vanhoutte, E & Van den Branden, R. (red.) (2003). *DALF guidelines for the description and encoding of modern correspondence material Version 1.0*. Gent: CTB KANTL. <<http://www.kantl.be/ctb/project/dalf/dalfdoc/>> [7 januari 2010].

